

Tasavvuf Çevresinde Ahlâk: Yûsuf Hakîkî Baba Dîvânı Örneği

¹ Kudret Safa GÜMÜŞ

*Türk Dili Okutmanı, Aksaray Üniversitesi, Türkiye

Özet

Eski Türk Edebiyatı'nın gelişimini takip edebilmek, geçirdiği evreleri inceleyebilmek için öncelikle metinlerin tespit edilmesi; daha sonra ise aynı zamanda bir dil hazinesi olan Eski Türk Edebiyatı ürünlerinin, kendilerinden önce ve sonraki eserler arasında bağlantı ve etkilenmeleri ortaya koymak adına tek tek incelenmesi gerekmektedir. Eski edebiyat alanında yapılan tahlil çalışmalarının sürdürülmesi, şâirlerin his ve hayâl dünyalarındaki zenginliklerin yanı sıra içinde yaşadıkları ortama ilişkin türlü dinî, sosyal ve kültürel zenginlikleri ortaya çıkarmak adına da büyük önem arz etmektedir. Bu çerçevede, 15. yyda, Aksaray'da Bayramî tarikatının öncüsü konumunda olan Yûsuf Hakîkî Baba'nın dîvânında yer alan ahlâk unsurlarını çalışmamıza konu edinmiş bulunmaktayız. Tasavvufi muhtevalı manzum ve mensûr başka eserler de kaleme almış olan Yûsuf Hakîkî Baba, tasavvuf edebiyatı ve tarihi bakımından önemli bir şâir ve nâsir olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmamızda, öncelikli olarak söz konusu dîvânda geçen ahlâk ile ilgili kavramlar belirlenecek, akabinde ise fişlenen her bir ahlakî kavramın geçtiği beyit ya da bentler derinlemesine irdelenecektir. Çalışmada; ayrıca, ahlâk ile ilgili ıstılahlarda, şâirin nasıl bir tasavvurda bulunduğu ve kavramların, hangi sınırlar dâhilinde, ne gibi hususlara konu olduğu tasavvuf çevresi de göz önüne alınarak gösterilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Eski Türk Edebiyatı, Dîvân, Yûsuf Hakîkî Baba, Din-Tasavvuf, Ahlâk.

Morals In The Environment Of Islamic Philosophy: A Sample Of Yûsuf Hakîkî Baba Dîvânı

Abstract

In order to follow the development of Old Turkish Literature and analyse its stages, it is first necessary to identify texts and examine literary products of Old Turkish Literature in terms of revealing their relations with previous and subsequent texts, which is the language treasury at the same time. The continuing analytical studies in the Old Literature is also significant in revealing contextual religious, social and cultural heritage together with extensive imaginary worlds of poets. In this regard, the purpose of this study is to investigate the moral values in Yusuf Hakiki Baba's Divanı who was the leading figure of Bayrami Sect in Aksaray in the 15th century. Yusuf Hakiki Baba, who has written some other Sufi proses and poems, is regarded as an important poet and writer in the history and literature of Islamic Philosophy. In the present study, terms related to morality in the aforementioned Divan will be identified first and then indexed verses involving moral terms will be exposed to in-depth analysis. In addition, there will be an attempt to demonstrate what the poet aimed for in using the moral terms and what particular subjects he touched upon within the framework of Islamic Philosophy.

Key Words: Old Turkish Literature, Divan, Yusuf Hakiki Baba, Religion-Islamic Philosophy, Morality.

1.Giriş

*Corresponding author: Address: Sereflikochisar Berat Comertoglu Vocational School Aksaray University, 06950, Ankara, TURKEY. E-mail address: kudretsafagumus@aksaray.edu.tr, Phone: +903822882599

Kaynaklarda Baba Yûsuf, Yûsuf Hakîkî Baba, Baba Yûsuf Hakîkî, Şeyh Yûsuf; halk arasındaysa Hakîkî Baba ve Gül Baba diye anılan Yûsuf Hakîkî, Somuncu Baba adıyla tanınan meşhur Şeyh Hamîd-i Aksarâyî'nin oğludur. Dedesi meşhur zatlardan Mûsâ-yı Kayserî'dir. Aslen Türkistanlı olan ailenin Kayseri'ye ne zaman geldiği bilinmemekte, Şeyh Hamîd-i Aksarâyî'nin neslinin Yûsuf Hakîkî ile devam ettiği belirtilmektedir. Yûsuf Hakîkî, *Hakîkî-nâme* adlı eserinde yer alan “Zîkr-i İsnâd-ı Hırka” başlıklı şiirinde ailesi ve tarikatı hakkında da bilgi vermektedir. Aksaray'da doğmuştur. Babasının H.815/M.1412-1413'te öldüğü ve oğlu Hakîkî'nin eğitimini de müridi Hâcî Bayram-ı Velî'ye havale ettiğine bakılırsa Yûsuf Hakîkî o sırada muhtemelen çocukluk döneminde. Bu bilgiye istinaden onun doğum tarihinin 1400'lü yılların başlarına tesadüf ettiği tahmininde bulunulabilir [1]. Evliyâ Çelebi'nin belirttiğine göre Yûsuf Hakîkî, Hâcî Bayram-ı Velî'nin öğrencisi olup Ankara'da ledün ilmini öğrenmiş ve Aksaray'da Bayramî tarikatine öncü olmuştur. *Mahabbet-nâme*'sinin Manisa nüshasının müstensihinin, eseri müellifin ölümünden bir yıl sonra H.894/M.1488-1489'da istinsah ettiğini bildirmesi dolayısıyla Yûsuf Hakîkî'nin vefât tarihi H.893/M.1488-1489 yılı olmalıdır. Yûsuf Hakîkî'nin kabri ve türbesi Aksaray'da Şeyh Hamîd mahallesindedir [2].

Osmânlı Müellifleri'nde ilim ve irfan sahibi bir zat olduğu belirtilen [3] Yûsuf Hakîkî, tasavvuf yolundaki temel bilgileri büyük bir ihtimalle babasından almış, daha sonra babası Somuncu Baba'nın öğrencisi ve halifesi Hâcî Bayram-ı Velî tarafından yetiştirilmiştir. Bu da onun, Türk tasavvuf ve kültür tarihi açısından önemli bir konumda olduğunu göstermektedir. Nitekim Yûsuf Hakîkî, Fâtih Sultân Mehmed zamanında Hazreti Baba Yûsuf namıyla Melik Mahmûd Gâzî Hankahı'nın şeyhi idi. Kendisinden önce de bu hankahta babası Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) şeyhti. Aksaray, Osmanlılar tarafından fethedildiğinde (H.881/1476-1477) Yûsuf, yine aynı hankahın başındaydı. H.906/M.1500-1501 yıllarında II. Bâyezîd adına Aksaray vakıflarını tespit eden defterde “Hamîdüddîn-zâde Baba Yûsuf'un” evlat vakfı yer almaktadır. Bu defterde onun, Evhâdüddîn ve Şeyh Safiyüddîn adlarında iki oğlu olduğu belirtilmiş ve evlatlarına vakfettiği yerler tafsilatlı bir şekilde yazılmıştır. III. Murâd adına düzenlenen H.992/M.1584-1585 tarihli defterde de Şeyh Hamîd Mahallesi nüfusu yazılırken burada mevcut on beş mükellef erkeğin Şeyh Hamîd-i Velî'nin torunları olduğu babalarının adıyla verilmiştir [4]. Yûsuf Hakîkî Baba'nın, nüshalarının yurtiçi, yurtdışı ve özel kütüphanelerde bulunduğu tespit edilebilen yedi eseri vardır.¹

¹1. *Hakîkî-nâme (Dîvân)*: Münacat ve tevhidle başlayan tasavvuf neşvelerinin terennüm edildiği eserin içeriğinden yazarın asıl amacının tasavvuf yoluna girenlere öğüt vermek olduğu anlaşılmaktadır. İçinde 500'ü aşkın manzume mevcuttur. Metnin “Sadî Somuncuoğlu ve Konya Mevlâna Müzesi Kütüphanesi 2430”da bulunan iki nüshası vardır. Boz, önce *Dîvân*'ın ilk 100 varacağı üzerine doktora çalışması yapmış, sonra eserin tamamını ve ardından da eserden seçtiği parçaları yayımlamıştır.

2. *Mahabbet-nâme*: Mesnevî nazım şekliyle yazılmış 3696 beyitten oluşan tasavvufî bir eserdir. Metnin “Manisa Murâdiye Kütüphanesi 1296 ve Konya İl Halk Kütüphanesi, Uzluk 6968”de kayıtlı iki nüshası mevcuttur. Manzume üzerine Ali Çavuşoğlu doktora tezi yapmış ve daha sonra ilgili eseri neşretmiştir.

3. *Tasavvuf Risâlesi*: Hakîkî'nin bu mensur eseri, meşhur mutasavvıflara yer vererek onların sözlerinden nakiller ve bir takım yorumlar içermesi sebebiyle tasavvuf tarihi bakımından önemlidir. Eserin yazması “Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi 2974”te yer almaktadır. Ali Çavuşoğlu eseri önce bir makalede ele almış, sonra da yayımlamıştır.

4. *Hadîs-i Erba'în Şerhi*: Hakîkî'nin, babası Hâmid-i Aksarâyî'nin (Somuncu Baba) eserine yazdığı bir şerhtir.

5. *Metâli'u'l-İmân*: Kimine göre Sadreddîn Konevî'nin, kimine göre ise Ahî Evran diye bilinen Kırşehirli Şeyh Nâsırüddîn Mahmûd'un aynı adlı risalesinin tercümesidir. Yazma nüshası “Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi 2574”tedir. *Metâli'u'l-İmân*'ın sadeleştirilmiş metni Ali Çavuşoğlu tarafından yayımlanmıştır. Bu eserlerin

Tasavvufi muhtevalı manzum ve mensur eserler kaleme alan Yûsuf Hakîkî Baba, tasavvuf edebiyatı ve tarihi bakımından önemli bir şâir ve nâsirdir. Onun, *Mahabbet-nâme* isimli mesnevîsinin, *Hakîkî-nâme* isimli dîvânının ve *Tasavvuf Risâlesi* isimli mensûr risâlesinin zengin bir kelime hazinesini barındırdığı ve tasavvufa ilişkin önemli bilgiler ihtivâ ettiği görülmektedir [5].

Sanat endişesi taşımayan şâir, şiirlerinin neredeyse tamamını tasavvufî bir neşveyle ve daha çok nasihat tarzında yazmıştır. Bunların dışında devrin siyasî ve sosyal konularını işlediği toplumsal içerikli şiirleri de vardır. Arapça ve Farsça'ya kuvvetle vâkıf olan şâirin kelime hazinesi oldukça geniştir. Eserlerinde bildiği üç dilin zengin kelime kadrosunu görmek mümkündür. Bu da bazen ağdalı söyleyişlere sebep olmuştur. Bununla birlikte; Yûsuf Hakîkî'nin Türkçe kelime tercihi gibi bir endişesi yoktur; ancak nispeten sade bir dille yazdığı ve terkiplerden arındırdığı şiirlerinde kullandığı Türkçe dikkat çekicidir. Ayrıca; şâirin sık sık iktibas ettiği âyet, hadîs ve kelâm-ı kibarlar yanında Farsça olarak yazdığı beyit ve şiirler de söz konusu eserde yerini almıştır.

Tasavvuf inancı insanın akıl yoluyla erişemediği bazı gerçeklere gönül yoluyla ulaşma yolunu benimseyen bir tür düşünce biçimidir. Tasavvuf düşüncesinde ahlâk anlayışı Allah'a dayandırılır. Tasavvuf, varlıkta bir bütünlük görür. Gerçek varlık yalnızca Allah'tır. Var olan başka her şey Allah'ın bir görünümüdür. Tasavvuf ilmi, kalb ile yapılması ve sakınılması gereken şeyleri ve kalbin, ruhun temizlenmesi yollarını öğretir ki buna ahlâk ilmi de denilmektedir. Tasavvuf ehli, tasavvufu şöyle tarif etmiştir: Dinin emirlerine uyup, yasaklarından kaçarak kalbi kötü huylardan temizleyip, iyi huylarla doldurmak, sünnet-i seniyyeye yapışmak ve bid'atlerden kaçmak, nefsin iman ve itaat etmesi, bütün ibadetlerin ve bütün hayırlı işlerin hakiki ve kusursuz olması, fâni olan her şeyden yüz çevirip, baki olana bağlanmak ve İslâm ahlâkı ile süslenmektir.

2.Problem, Amaç, Önem ve Yöntem

Eski Türk edebiyatı, klâsik edebiyat veya en yaygın adı ile Dîvân edebiyatı denilince akla ilk gelen edebî tür, şiir; şiir denilince de dîvânlardır. Şâirlerin edebî kudretlerini göstermek adına, bir gelenek halinde tertip ettikleri bu eserler, çeşitli inceleme ve tenkitlere konu olmuşlardır [6].

Edebî bir metni anlama, anlamlandırma ve anlatmaya yönelik bu incelemelere kısaca “şerh” adı verilir. Bugün eski Türk edebiyatı sahası araştırmalarında, edebî metne yaklaşma bir diğer ifade ile şerhini yapma metotlarını göz önüne aldığımızda başlıca üç yaklaşım tarzı göze çarpmaktadır. İlki, klâsik şerh metodu olarak adlandırılan ve *edebî metinde geçen bazı kelimelerin gerçek ve mecaz anlamlarının açıklanması, mazmunların çözümlenmesi ibare, deyim ve terimlerin çeşitli bilim dallarıyla olan ilişkilerinin belirtilmesi şeklinde yapılagelen* [7] metin açıklamasıdır. Bu yöntemde –farklı uygulamalar olsa da- genellikle metnin içeriğine göre dinî ilimlerden fen bilimlerine, gelenek – göreneklerden efsane ve mitolojiye kadar birçok unsur dikkate alınıp, açıklamalar bunlara dayandırılır; vezin, kafiye ve edebî sanatlar gösterilir.

İkinci yaklaşım tarzı; Ali Nihat Tarlan'ın Şeyhî Divanı incelemesi ile başlayan, daha sonra Mehmet Çavuşoğlu'nun Necâtî Bey, Harun Tolasa'nın Ahmet Paşa dîvânları üzerine yaptıkları

dışında Hakîkî'nin, nüshaları Kahire Hidiviyye Kütüphanesi'nde kayıtlı olup içeriği ile hacimleri henüz tespit edilememiş *Et-Tesnîm* ve *Er-Rahîk el-Mahtûm* adlı iki eseri daha mevcuttur.

incelemelerle devam eden ve M. Nejat Sefercioğlu'nun Nev'î, Cemal Kurnaz'ın Hayâlî Bey dîvân tahlillerini yayınlamalarıyla derinlik kazanan tematik tahlil metodudur. Bu incelemelerde başlıca amaç, şiirdeki teşbih ve mecazları sistemli bir biçimde analiz etmektir. Bunun için etrafında bir imaj oluşturan her kavram değerlendirmeye alınır ve bunların her biri, başka kavram ve nesnelere olan bağlantısını gösterecek şekilde sınıflandırılır. Böylelikle şâirin hayâl dünyası ve şiir anlayışı net biçimde ortaya konmaya çalışılır.

Üçüncü yaklaşım tarzı ise aslında tek bir başlık altında toplanması mümkün olmayan fakat klâsik şerh ve tahlil yöntemlerinden de farklı biçimde metne yaklaşan “modern metin çözümleme yöntemleri” adını verebileceğimiz yaklaşım metotlarıdır. Cem Dilçin ve Tunca Kortantamer'in Dîvân şiirine yeni bir bakış açısıyla bakmak ve daha nesnel bir yaklaşım kazandırmak amacıyla başlattığı çalışmalar, benzer ve daha değişik metotlarla, yeni araştırmacılar tarafından, artarak devam ettirilmektedir.²

Çalışmamızda, tematik tahlil metodu kullanılarak Yûsuf Hakîkî Baba Dîvânında geçen tasavvufi istihlamlar analiz edilmiştir. Öncelikle, söz konusu dîvânda geçen ahlâk ile ilgili kavramlar belirlenmiş, akabinde ise fişlenen her bir ahlakî kavramın geçtiği beyit ya da bentler derinlemesine irdelenmiştir. Çalışmada; ayrıca, ahlâk ile ilgili istihlamlarda, şâirin nasıl bir tasavvurda bulunduğu ve kavramların, hangi sınırlar dâhilinde, ne gibi hususlara konu olduğu tasavvuf çevresi de göz önüne alınarak yorumlanmıştır.

3. Tasavvufta Ahlâk

İnsan; gerçek kimliğini ancak, huyu, seciyesi ve tabiatıyla ortaya koymaktadır. İnsanlar ne kadar farklı görünürlerse görünsünler, huyları ve karakterlerinin onları mutlaka ele verdiği yadsınamaz bir gerçektir. Tasavvufun en sağlam ölçüsü, güzel ahlâk olarak karşımıza çıkmaktadır. Tasavvufi düşüncede olağanüstü haller, baş döndüren makamlar, güzel ahlâk ile beraber olmadığı zaman hiçbir şey ifade etmemektedir.

Ahlâk, en genel manasıyla Kur'an ile temsil edilmektedir. Bir anlamda Kur'an, ahlâkın evrensel kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (SAV) de bunun en güzel örneğini temsil etmektedir. O, yaşamı boyunca hep Kur'an'ın belirlediği ahlâkî çizgide davranışlarını gerçekleştirmiştir. Tarihteki uygulamalara bakıldığında gerçekten Peygamber Efendimizin ahlâkının, kendisine inanmayanlarca dahi hayranlık ve takdirle karşılandığı görülmektedir.

Geçmişte, Kur'an'ın öngördüğü ve Hz. Muhammed'in bizzat yaşayarak örnek olduğu güzel ahlak ilkeleri mutasavvıflar tarafından da uygulanmaya çalışılmıştır. Mutasavvıflar, tasavvufi yaşamda, ibâdet ve zikrin yanında ahlâkî faaliyet ve faziletlerin de önemli olduğunu belirtmişlerdir. Tasavvufu kısaca "hüsni'l-huluk"(ahlak güzelliği) veya "el-ahlaku'r-radiye" (razı olunan, sevilen ahlâk) şeklinde tarif eden mutasavvıflar da olmuştur.

² Ayrıntılı bilgi için bkz. Cem Dilçin, “Fuzûlî'nin Bir Gazelinin Şerhi ve Yapısal Yönden İncelenmesi”, Türkoloji Dergisi, 1991, C. IX, Sayı 1, 43-98. “Fuzûlî'nin Şiirlerinde Söz Tekrarlarına Dayanan Bir Anlatım Özelliği”, Türkoloji Dergisi, 1992, C. X, 77-114. Tunca Kortantamer, “Eski Türk Edebiyatı Makaleler -1”, Akçağ Yayınları, Ankara, 1993.

Tasavvufun ileri gelenlerine göre, hem dinin hem de aklın reddettiği bütün kötü huyların ve çirkin davranışların kaynağı nefistir. Tasavvufî ahlakta çoğunlukla insanın manevî benliğinin yüksek tarafını temsil eden rûh, meleğe; nefis ise şeytana benzetilir. Bu yüzden ahlâkî fenalıklar ancak zikir ve sakınma ile uzaklaştırılır, nefsin kötü eğilimlerini kırmak ve onu kötü huylarından arındırmak suretiyle önlenebilir. Tasavvufî ahlâkta nefse karşı verilmesi öngörülen bu savaş, bir nevî irâdeyi hür kılma, insanın ahlâkî mükemmelliğe ulaşmasını ve Allah'a yakınlaşmasını önleyen bedenî ve dünyevî tutkuların bağımlılığından kurtulma mücadelesidir. Bu açıdan tasavvuf ahlakında hürriyetin büyük bir önemi bulunmaktadır. Mutasavvıflar, Allah'tan başka insanın şuurunu meşgul eden her şeyin hürriyeti kısıtladığı ilkesinden hareketle cennet nimetlerini arzulamayı bile gerçek hürriyete aykırı görmüşlerdir. Mutasavvıfların dünyaya önem vermeyen ve imanı benimseyen yapıları örnek alınarak tasavvuf düşüncesi ve ahlâkî teşekkül etmiş; fakat zaman zaman tasavvufun bu dünyaya değer vermeyen ve nefsi terbiye etmeye çalışan tavrı yanlış yorumlanıp miskînlik gibi dinin tasvip etmediği bir davranış şeklini almıştır.

4.Yûsuf Hakîkî Baba Dîvânında Geçen Ahlâk İle İlgili Kavramlar

4.1. 'Işk

Hakîkî aşk, Allah aşkıdır. Cenab-ı Hak bir kudsi hadiste, "Ben gizli bir hazineydim, bilinmeyi arzu ettim, âlemi yarattım" buyurmaktadır ki ilâhî aşkın kaynağı budur. Çünkü Allah'ı bilmek, tanımak ancak aşk ile olur. Allah'ı gerçekten seven kişi O'nun yarattıklarını da aynı şekilde sever. Yaratanın ötürü yaratılanı sever. Bu aşk güzele değil, güzelliğedir. Herkesi, her şeyi sevmektir. Varlıklarda tezahür eden Allah'ın sanatını, kudretini, rahmetini, lütfunu ibretle temaşa etmektir [8].Yûsuf Hakîkî Baba, aşk dersinin liyâkât kavramına uygun olanlara verilmesi gerektiğini belirtmiş, aşktan câhillerin anlayamayacağını dile getirmiş, aşk dersinin câhillere verilmemesi gerektiğini ifâde etmiştir:

*'Işk dersini Hakîkî dime gel câhile sen
Hay ne fâyide anunla ko yiter derd-ser it (Nazım 73/14)*

4.2.İhlâs

Kelime anlamı olarak bir şeyi içine karışmış ve değerini düşürmüş olan başka şeylerden temizleyip arındırmak, kurtulmak; saf, temiz, halis ve samimiyet anlamına gelen ihlas, kavram olarak ibâdet ve iyilikleri rîyâdan ve menfaatten arındırıp sadece Allah rızası için eylem sergilemek demektir. Tasavvufta ise, bütün amellerin sadece Allah rızası için yapılıp halkın değerlendirmesinin kesinlikle dikkate alınmaması, her şeyin fâili olarak yalnızca Allah'ın bilinmesi, amel ve ibadetlerin karşılığında Allah'tan sevap umulmaması, ibadetlerin ruhu ve kul ile yaratıcı arasında bir sır anlamına gelmektedir.

Yûsuf Hakîkî Baba, dîvânında yer alan "kaside der-tevhid" başlıklı bir kasidesinde ihlâs ile ilgili şöyle demektedir:

Gel gel ihlâs u şevkıla iy yâr

Eydelüm lâ ilâhe illallah
Kalmaya dilde tâ ki jeng ü gubâr
Eydelüm lâ ilâhe illallah (Nazım 2/1)

Yûsuf Hakîkî Baba bu bentte; mâsîvâdan el çekerek şevk ile kelime-i tevhîd söylemek gerektiğini, hâl böyle olunca gönülde pas ve tozdan ibâret herhangi bir unsurun kalmayacağını dile getirmektedir.

4.3.Cihâd

Arapça, söz ve fiille bütün kuvvetini sarf etmek manasındadır. Nefs-i emmare ile harbetmek, büyük cihâd, dış âlemden gözle görülen düşmanla savaş da küçük cihâddir. Mânâ sonsuz, madde sonludur. İç âlemden yani sonsuz mânâ âlemindeki savaş sonsuz ve bu sebepten büyük; dış âlemden yani sonlu madde âlemindeki harp sonlu ve bu yüzden de küçüktür [9].

Cihâd it dinde ki râh-ı tasavvuf
Hevâ-yı nefse kılmakdur tehallûf (Nazım 294/1)

Yûsuf Hakîkî Baba yukarıda yer alan beyitte, inancı uğrunda, canını verecek derecede fedakârlıkta bulunmayı dile getirmiş ve Allah yolunda nefis ile yapılan cihada işaret etmek üzere, canından geçmenin, Hak yolunda hedefe varmak için önemli bir unsur olduğunu ifâde etmiştir.

4.4.Dirlik

Dirlik, huzur anlamındadır. Dinde, dilde düşünce ve yaşayıştaki birlik, toplumun dirliği, yani huzuru demektir [10].

Dirliğümüz bu 'ışkıla tayyib
Varlığumuz kamu bu 'ışka fidâ (Nazım 8/38)

Yûsuf Hakîkî Baba yukarıda yer alan beyitte, yaşayışın Allah'a duyulan aşk ile tertemiz olması gerektiğini ve insanın da bu aşka kendisini fedâ ederek fenâfillaha ulaşmasını arzulamaktadır.

4.5.Sebât

Kararında ya da sözünde direngen olma durumu, bir kararı sonuna değin uygulama, bir işi sonuna değin sürdürme demek olan sebât kavramı tasavvufta insanın üzerine düşeni yaparak dinî vecibelerde kararlı olması anlamına gelmektedir.

Ger iresin sülûkile seyr intihâsına
Kullukdadur sebâtıla menzil bidâyet it (Nazım 70/28)

Yûsuf Hakîkî Baba bu beyitte, kulluk bilincinin sebat kavramı altında gizli olduğunu dile getirmiş ve menzile ulaşmak için kararlı olmak gerektiğini ifâde etmiştir. Sebat kavramı, seyr u sulûkta Allah'a varmak için önem arz etmektedir.

4.6.Şükür

Yapılan iyiliği övme anlamındadır. Nimetin değerini bilmek, ilim, hâl ve amel ile olmak üzere üç türdür. Âlimlerin şükürü dilde, âbidlerinki fiilde, âriflerinki hâldedir [11].

Gönlünde anı fikr it dilinde anı zikr it
Her 'uzvunıla şükür it cânıla kıl itâ'at (Nazım 76/2)

Yûsuf Hakîkî Baba yukarıdaki beyitte, insanın Allah'a her bir uzvuyla şükür etmesi gerektiğini belirtmektedir. Gönülde her dâim Allah sevgisinin bulunmasını, dilde de her an Allah'ı zikretmek gerektiğini dile getiren Yûsuf Hakîkî Baba, Allah'a itâat etmek gerektiğini de ifâde etmiştir.

4.7.Sabr

Birini bir şeyden alıkoymak, hapsetmek, tutmak, dayanmak, sabretmek gibi anlamları olan Arapça bir kelimedir. İnsanın başına gelen belalara, sıkıntılara dayanmaya sabır dendiği gibi, Allah'a ibâdetle devam ve isyândan sürekli kaçmaya da sabır denir [12].

Zikrile nefş leşkerün basalum
Tama'ı külli halkdan keselüm
Sabrıla hırs yayını yasalum
Eydelüm lâ ilâhe illallah (Nazım 2/15)

Yûsuf Hakîkî Baba bu bentte, nefsi düşman askerine benzetmiş ve onu bozguna uğratmak gerektiğini beyân etmiştir. Tamahı halk arasından uzaklaştırarak, hırs yayını sabırla bastırmak gerektiğini dile getiren Yûsuf Hakîkî Baba, tasavvufta sabretmenin önemini ifâde etmiştir.

4.8.Hayâ

Arapça, utanmak manasında bir kelimedir. Nefsin bir şeyden çekinmesi ve o konuda yerilmekten korkarak terk etmesidir. İmanî hayâ, mümini günah işlemekten alıkoymaktadır. Zira o, Allah'tan korkar. Bir de nefsanî hayâ vardır ki, edeb yerinin ortaya çıkmasından utanmak bu kabildendir [13].

Bî-hayâlık gözlerün örtü ki sen
Ol nikâbı yaşdun ey nefş- habîs (Nazım 93/5)

Yûsuf Hakîkî Baba bu beyitte, alçak nefesine seslenerek hayâsızlığın insanın gözü önüne bir perde çektiğini dile getirmiştir. İnsanda utanmazlığın baş göstererek, hayânın geri planda kaldığını ifâde eden Yûsuf Hakîkî Baba, tasavvufta nefsin son derece kötü olduğunu gözler önüne sermiştir.

4.9.Tevbe

Arapça, dönme, pişmanlık anlamlarını ifâde eden bir kelimedir. Günahtan pişmanlık duyarak

vazgeçmek demektir [14].

Bî- 'ışk geçen deme Hakîkî
Kıl tevbe di rabbenâ zalemnâ (Nazım 19/9)

Yûsuf Hakîkî Baba yukarıdaki beyitte, aşksız geçen zamana tevbe etmek gerektiğini ifade ederek, “Nefislerimize zulmettik.” (K.K. 7/23) ayetine iktibasta bulunmuştur. Nefsin aşk ile köreleceğini düşünecek olursak, gerçekten de aşksız geçen her bir demde, insanoğlu kendisine zulmetmiş olmaktadır.

Riyâseti vü riyâyı hakîkî dön haka gel
Ko tevbe sıdkıla it innehü hüve 't-tüvâb (Nazım 54/13)

Yûsuf Hakîkî Baba yukarıdaki beyitte ise malı, mülkü ve ikiyüzlülüğü bırakarak gerçeğe gitmek gerektiğini ifade etmiştir. Zîrâ tek gerçek Allah'tır. Yûsuf Hakîkî Baba “Kuşkusuz o tevbeleri en çok kabul edendir.” (K.K. 2/37) âyet-i kerimesine de iktibasta bulunarak Allah'ın tevbe edenleri geri çevirmediğini dile getirmiştir.

Kıl tevbeyile tezkiye-i nefis evelâ
Sıdkıla imtisâl idüp 'ibâdet it (Nazım 70/7)

Yûsuf Hakîkî Baba yukarıdaki beyitte, öncelikle tevbe ile nefsi temize çıkarmak gerektiğine değinmiş, daha sonra doğrulukla Hakk'a yönelerek ibâdet etmek gerektiğini ifade etmiştir.

4.10.Kanaat

Arapça, ikna olmak, yetinmek gibi anlamları ihtivâ eden bir kelimedir. Yaşamak için zarurî olan ihtiyaçlar dışında kalan, bütün nefsî arzu ve hayvanî isteklerden uzak durmak; yeme, içme ve çeşitli konularda aşırıya kaçmamak demektir [15].

Ger olma dûr-endîş rızkiçün itme teşvîş
Zinhâr eyle dervîş virdüğine kanâ 'at (Nazım 76/4)

Yûsuf Hakîkî Baba yukarıdaki beyitte, Allah'ın verdiği rızıklara kanaat edilmesi gerektiğini, rızık için ortalığı bulandırmanın tasavvuf yolundaki sâlik için uygun olmayacağını dile getirmektedir.

4.11.Gayret

Arapça, faaliyet, kıskanma manasındadır. İlâhî sıfatlardandır. Kulun gayreti; “fillah”, “lillah” ve “alallah” olmak üzere üç kısımdır. Birinci ve ikinci kısımlar; İslâm'ın emirlerine aykırı bir durum görünce, buna el ve dil ile karşı çıkmak veya bunlara imkân bulunmazsa, kalben buğz etmek, şeklindedir. Üçüncü kısım gayretullah ise; hakikî muhabbetle, mecazî muhabbet arasını fark etmektir [16].

Erlik demidürür hele sen de gayret it

Tur yola koşan ölü degülsen hamıyyet it (Nazım 70/1)

Yûsuf Hakîki Baba yukarıdaki beyitte, yiğitlik zamanında gayrette bulunulmasını önermektedir. Sâlikin nefsinde karşı savaşıarak, nefsinde her türlü kötülüklerden koruması için gayret göstermesi gerektiğini ifade etmektedir.

4.12.Takva

Arapça, korkma, sakınma, kaygılanma anlamında bir kelimedir. Cürcanî bu terimi, icabettiren fiillerden kendini uzak tutarak korunmak şeklinde tanımlar. Takvanın dışı Allah'ın hududunu muhafaza, içi de ihlâs ve niyettir. Takva; dini daha derin bir anlayışla yaşama olayıdır, dinde hassaslıktır [17].

*Kişi din derdini hâsıl ki itmez gelmez ıslaha
Velî tahsiline derdün bilün takvâ gerek takvâ (Nazım 6/34)*

Yûsuf Hakîki Baba yukarıdaki beyitte, sâlikin dinî vecibeleri yerine getirmesi için öncelikle takva sahibi olması gerektiğine değinmiştir. Her türlü kötülüklerden, dünya nimetlerinden sakınmak üzere öncelikle takva gereklidir.

4.13.Sıdk

Arapça, doğruluk demektir. Sır ve aleniyyenin (içte olanla, dışta olanın) eşit olması anlamına gelen [18] sıdk kavramı, ahlâkın önemli hususlarından biridir.

*Kadem-i sıdkı basalum farka
Virelüm aşk içinde cân garka
Vuralum püşt-i pâ bugün zerka
Eydelüm lâ ilâhe illallah (Nazım 2/48)*

Yûsuf Hakîki Baba yukarıdaki beyitte, doğruluk ayağını bütün kötülüklerden ayırarak dinî vecibelere uygun şekilde atılması gerektiğini ifade etmektedir. Sâlik, doğru adımlarla Allah yolunda ilerlemeli, sâlikin hâl ve davranışları da bu makama uygun olmalıdır.

*Hâk ol kademine evliyânun
Sıdkılan tut etegin elin öp (Nazım 61/7)*

Yûsuf Hakîki Baba yukarıdaki beyitte ise mürşidin eteğini doğrulukla tutmak gerektiğine değinmiş ve evliyanın eşiği önünde doğruluktan ayrılmayarak intisap etmenin gerekliliğini de dile getirmiştir.

4.14.Himmet

Arapça; azim, enerji, istek, arzu, meyi, şevk gibi anlamları olan bir kelimedir. Bir olgunluk hâli

veya kulun bir şeyi elde etmek üzere kalbinin bütün gücüyle Hakk'a yönelmesi [19] demektir.

*Hay hanum erlik demidür n'olduna gayret gerek
Pâyigâhına ricâlün irmege himmet gerek (Nazım 352/1)*

Yûsuf Hakîkî Baba bu beyitte, fiil ve davranışları sergilemek, Allah yolunda yolcu olmak ve ona kavuşmak için güçlü bir isteğin, yakıcı bir arzunun olması gerektiğini ifâde etmiştir.

4.15.Hizmet

Tekkeye yeni giren, ilmin lezzetini tatmamış, hallerin nefesleriyle uyanmamış sâlikin durumu, hizmet olarak değerlendirilir [20].

*Hizmetile irdiler her devlete
Ol işikde kamular ey kâd-hüzâ (Nazım 5/64)*

Yûsuf Hakîkî Baba bu beyitte, sâlikin mürşîdine ettiği hizmetin öneminden bahsetmektedir. Sâlikin bahtının, edilen hizmet ile olgunluğa ereceği yadsınamaz bir gerçektir. İnsân-ı kâmil olmak için bir mürşîde bağlanıp ona hizmet etmek gerekmektedir.

4.16.İbâdet

Boyun eğmek, kulluk etmek ve itaat etmek anlamında Arapça bir kelimedir [21].

*Hakiçün idene 'ibâdet ne hâcet
Bu resme harîsi ne hâcet ne hâcet (Nazım 78/1)*

Yûsuf Hakîkî Baba bu beyitte, Allah için yapılan her işin bir ibâdet olduğuna değinmektedir. Dünyâ dalâletine dalmış sapkınlarınsa ibâdete ihtiyacının olmadığını dile getirmektedir.

4.17.İhsân

Bir şeyi iyi ve güzel etmek, güzel bilmek, mânâsında Arapça bir kelimedir. Tasavvufta terim olarak; her ne kadar görmese de sanki Allah'ı görüyormuş gibi kulluk etmektir, anlamındadır [22].

*Kahr u belâlar itdügi 'âşıklarına dost
Minnet degül mi lutfila ihsân yirinedür (Nazım 152/2)*

Yûsuf Hakîkî Baba bu beyitte, sevgiliden gelen her türlü cevr ü cefânın ihsân olarak adlandırıldığını dile getirmektedir. Zahmet olmadan rahmet olmayacağı, sıkıntının sâliki, insân-ı kâmil olma yolunda eğiteceği önem arz eden tasavvufî bir hâldir.

4.18.Sohbet

Arapça; arkadaşlık yapmak, karşılıklı konuşmak gibi anlamları olan bir kelimedir. Allah'a ulaştıran tasavvuf okullarının her biri, "hizmet" ve "sohbet" gibi iki temele dayanır. Bu ikisi, sâliki,

maneviyât yüceliklerine ulaştıran vasıtaadır [23].

Sıhhat gönül marazlarına 'ilm sohbeti
Her illet-i günaha şifâ şer'-i Mustafâ (Nazım 27/10)

Yûsuf Hakîkî Baba bu beyitte, gönlü hasta olanlara ilim sohbetini önermektedir. Hz. Muhammed (SAV)'in ise her bir illetli günâha şifâ olduğunu ifâde etmiştir. Hz. Muhammed'in güzel ahlâkına sâhip olan kimsenin tasavvuf yolunda istikamet üzere gitmesi kolay olacaktır.

4.19.Halvet

Arapça; yalnız kalıp, تنها bir köşeye çekilmek demektir. Tasavvufta ise zihinsel konsantrasyonu ve bazı özel zikirlerle riyâzetleri gerçekleştirmek üzere, şeyhin müridini, karanlık, dış dünyadan soyutlanmış bir yere, belirli bir süre için koymasındır. Allah ile gizlice konuşmak, kalbi yanlış inançlardan ve kötü huylardan temizlemek, kurtarmak da halvet olarak değerlendirilir [24].

Sen evliyâ huzûrın eger hâsıl idesin
Unut ta'allukât gamın çille halvet it (Nazım 70/10)

Yûsuf Hakîkî Baba bu beyitte, halvete girmenin öneminden bahsetmektedir. Mürşîd-i kâmile uyan sâlikin geçeceği aşamalardan biri de halvettir. Şâir beyitte, geçmişi unutarak ve dünya nimetlerinden el etek çekerek halvete girmenin tasavvuf yolunda bir aşama olduğunu dile getirmiştir.

4.20.Nasihât / Nesâyih

Öğüt anlamına gelen nasihat kelimesi, tasavvufî sohbetin hedeflerinden biri ve en önemlisidir.

Gel hele ecnebiyyetün eyle cenâbetine gusl
Pâklerle haşr olur iş bu nasîhata kulag (Nazım 279/14)

Yûsuf Hakîkî Baba bu beyitte, dünyâ nimetlerinden el etek çekerek temizlenmenin öneminden ve mürşidin söyleyeceği her bir söze uyulması gerektiğinden bahsetmektedir.

4.21.İtâ'at

Boyun eğme, buyruğa uyma, söz dinleme demek olan itâ'at kelimesi, sâlikin mürşîde uyması anlamına gelen bir kavramdır.

Ger anladunsa tahliye-i rûh sırrını
Teslîm olup yol ehline cânda itâ'at it (Nazım 70/27)

Yûsuf Hakîkî Baba bu beyitte, mürşîde gönülden intisap etmenin öneminden bahsetmektedir. Sâlikin, mürşîde teslîm olması tasavvufî hâllerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.22.Şecâ'at

Savaşta kahramanlık göstermeye, sıkıntıları göze alarak üstün değerleri korumaya yönelten ruhsal yetenek anlamında bir ahlâk terimidir. Sözlükte “cesaret, yiğitlik, kahramanlık” gibi anlamlara gelen şecâat kelimesi, ahlâk literatüründe öfke (gazap) duygusunun akla itaat etmek suretiyle kazandığı itidalli hâli için kullanılır ve bazen saldırganlıkla korkaklığın orta noktası, bazen da korkaklığın karşıtı olarak gösterilir [25].

*Bu dîn yolında vir baş ger başın ola haşhaş
Döndürme yüz karındaş merdâne kıl şecâ'at* (Nazım 76/9)

Yûsuf Hakîkî Baba bu beyitte, dîn yolunda kahramanca savaşmak gerektiğinin öneminden bahsetmektedir. Kardeşin kardeşe yüz döndürmemesi ve baş koyulan her yolda mertçe savaşılması tasavvufta önem arz etmektedir.

4.23. Muhabbet

Mürşidi; malından, mülkünden, çoluk çocuğundan ve hatta kendi nefsinden daha fazla sevmek, ona değer vermek ve ona güvenmektir. Gerçek muhabbet, sevgilinin arzu ve isteklerini, kendi nefsinin arzu ve isteklerine tercih etmektir.

*İçür câm-ı muhabbetden bize vuslat şarâbın hem
Ayırma dîn ü dünyâda bulardan bizi mevlâyâ* (Nazım 6/47)

Yûsuf Hakîkî Baba bu beyitte, Allah’a seslenerek muhabbet “kadehini ve kavuşma şarabını sâliklere içir” şeklinde bir ifâdede bulunmaktadır. Hem dinî vecibeleri yerine getirirken hem de dünya meşgalesi ile uğraşırken sâlikin aşk şarabıyla hem-hâl olmasını dile getiren şâir, fenâfillah yolunda da muhabbet şarabının önem arz ettiğini dile getirmektedir.

4.24. ‘İbret

Hâllere bakıp ibret alma, ders alma gibi manaları ihtiva eden Arapça bir kelimedir. Hayır ve şer konusunda, insanların hâllerinin dışı vuran durumlarından ders almak, dünyada (orada insanların başına gelenler, sonra âhirete göçmeleri, âhirette başa gelecekler gibi) gizli hususlardan ibret almak, bu gibi durumlara bakarak, gereği gibi davranışlarda bulunmak şeklinde açıklanan bir tâbirdir [26].

*Aç gözünü cihân tolu ‘ibretdürür hakun
Birliğinün delâyili âyât u beyyinât* (Nazım 66/25)

Yûsuf Hakîkî Baba bu beyitte, dünyanın türlü ibretler ile dolu olduğunu ve sâlikin bu ibretlerden ders alması gerektiğini dile getirmektedir. Allah’ın varlığı ve birliğinin de delillerinin dünyâda var olduğunu ayrıca ifâde etmektedir.

4.25. ‘Ayb

Arapça; noksan, kusur, eksiklik anlamına gelen bir kelime olan ayb, tasavvufta yapılması yasaklanan fiil ve davranışlardır.

*'Aybumuz örtüp ridâ-yı afvıla
Hil'at-ı tevfik vir i pâdişâ (Nazım 5/8)*

Yûsuf Hakîkî Baba bu beyitte, her insanın bir aybı olduğunu dile getirmektedir. Ayıpların affedilerek örtülmesi gerektiğini de değinen şâir, aybı örten örtüyü, umre veya hac yapmak isteyen kimsenin ihrama girmek için mutat elbiselerini çıkararak büründükleri iki parça havlu türü örtüden baş hariç vücudun belden yukarı kısmını örten parçaya benzetmektedir.

4.26.Hırs

Bir amaca ulaşma hususunda kişinin bütün benliğini saran istek ve tutku anlamında ahlâk terimidir. Sözlükte “bir şeyi şiddetle arzu etme, ona aşırı derecede tutkun olma, şiddetli ve sonu gelmeyen istek, taşkın arzu, aç gözlülük” gibi anlamlara gelmektedir [27].

*Cânuna cevri itmegil dünyâ kazancu deyü
Sana nâsibün yiter hırsıla tap çek cefâ (Nazım 9/2)*

Yûsuf Hakîkî Baba bu beyitte; nasipte olanın bu dünyâda insana yeteceği, hırsın dünyâ nimetleri için değil de Allah'ı sevme hususunda ön plana alınmasını ifâde etmektedir.

4.27.Kibr

Kendini herkesten üstün tutma, büyüklenme demek olan bu kavram, tasavvufta sâlikin terk etmesi gereken bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

*Kibri terk it kim haka lâyük degül
Kimde ki var zerrece kibr ü riyâ (Nazım 5/61)*

Yûsuf Hakîkî Baba bu beyitte, kibrin gerçeğe layık olmadığını ve her insanda az çok bulunduğunu dile getirmektedir. İkiyüzlülüğün ve kibrin insân olma yolunda terk edilmesi gerektiği de bilinmelidir.

4.28.Nefs

Ruh, akıl, insanın bedeni, ceset, kan, azamet, izzet, görüş, kötü göz, bir şeyin cevheri, hamiyet, işkence, ukubet, arzu, murad anlamlarına gelen nefis kelimesi, tasavvufi olarak Kâşânî'nin de ifâde ettiği gibi, kendisinde iradî hareket, his ve hayat kuvveti bulunan latîf buharlı bir cevherdir [28].

*Getüremedüm seni togrı yola
Yatlu hâle düşdün ey nefis-i habîs (Nazım 93/3)*

Yûsuf Hakîkî Baba bu beyitte, nefesine seslenmekte ve nefisini doğru yola getiremediğinden dem vurmaktadır. Nefsin terbiyesi, sâlik için önem arz etmektedir.

4.29. *Gaflet*

Arapça; gafil olma, uyanık olmama, habersiz bulunma, farkın varmama, kulun Allah'tan habersiz olması hali [29] demektir.

*Dirîgâ hâb-ı gafletde bu 'ömri eyledün zâyi'
Hemîşe nefs-i şûmun uş hevâsına olup tâbi'* (Nazım 263/1)

Yûsuf Hakîkî Baba'ya göre, tasavvuf bilincinin oluşması için gaflet uykusundan uyanmak gerekmektedir. Nefsin isteğine göre hareket etmek, sâlik için olumsuz bir hâldir. Nefse uyup ömrü, zay'etmemek sâlikin boynunun borcudur.

4.30. *Nedâmet*

Pişmanlık demek olan bu kavram, tasavvufta yapılan amellerden eksiklik nedeniyle rahatsızlık duyma demektir.

*Olmaya hergiz nedâmet eylemekden fâyide
Anda ki eydinile yâ leytenî küntü türâb* (Nazım 53/6)

Yûsuf Hakîkî Baba bu beyitte, pişmanlık duymaktan herhangi bir fayda sağlanmayacağını dile getirmektedir. Bu durumu da “Keşke toprak olsaydım.” (K.K.78/40) ayet-i kerimesine iktibasta bulunarak ifâde etmiştir. İnsanoğlunun pişmanlığını, mayası olan toprak ile eşdeğer olarak düşünerek bir nevî yaratılışa da telmihte bulunmuştur.

4.31. *'Ucb*

Kendini beğenmeyi ifâde eden Arapça bir kelimedir. Cürcânî bu terimi, kişinin hak kazanmadığı bir rütbeyi hak kazanmış gibi düşünmesidir, şeklinde tanımlar. Yine, onun bir başka tanımlaması da şu şekildedir: Ucb, nefsin gizli bir sebepten ötürü değişip, her zamanki hâlinden sıyrılıp uzaklaşmasıdır. Kendini beğenmek, bir nefis hastalığıdır. Kul, sahip olduğu bazı şeyleri göz önünde tutmak suretiyle, onların hakiki sahibi olan Allah'ı unutarak kendisine aitmiş gibi kabul ederek, büyüklenir, şımarır [30].

*Nâzil olduğu dem sekînet-i nûr
Zikri kalbe virür safâ vü huzur
Komaya başda hîç 'ucb u gurur
Satvet-i lâ ilâhe illallah* (Nazım 2 /15)

Yûsuf Hakîkî Baba yukarıdaki bentte, sâlikin bencil davranmaması gerektiğinden söz etmektedir. Allah'ı zikreden, onu gönlüne nakş eden bir sâlikin kendini beğenme hastalığından kurtulacağı yadsınamaz bir gerçektir.

4.32. *Haram*

Din kurallarına aykırı olduğu için yasaklanmış olan, yenilmesi, içilmesi, yapılması, söylenmesi uygun olmayan, dince yasak olan amel ve davranışlardır.

*Bugün her bulduğun yiyen kişi her bildüğün işler
Harâma mürtekib olur yüzi kara kopar ferdâ* (Nazım 6/35)

Yûsuf Hakîkî Baba bu beyitte, haramdan kaçınılması gerektiğinden söz etmektedir. Haram yiyen kimsenin yarın Allah'ın huzurunda yüzünün kara çıkacağını da dile getiren şâir, fiil ve davranışların helâl üzerinden olması gerektiğine değinmiştir.

4.33.Rehber

Farsça, kılavuz, yol gösterici demektir. El alacak kişiyi, şeyhin huzuruna götüren kişiye, rehber denir [31].

*Ey dîn yolunun rehberi şeyhum yoluna cân fedâ
Ey hâs erenler serveri şeyhum yoluna cân fedâ* (Nazım 23/1)

Yûsuf Hakîkî Baba'ya göre; her bir sâlikin bir rehberi, yani mürşîdi olması gerekmektedir. Sâlik, gerekirse rehberi yolunda cân dahi vermekten sakınmaz.

4.34.Riyâset

Ûn sahibi olmayı ifâde eden bir kelimedir. Makam sahibi olma ve riyaset tutkusu demektir. Tasavvuf yolunun önde gelenleri, bir insanın nefsinden en zor, en son çıkan hastalığın, riyâset olduğunu kaydetmişlerdir [32].

*Hele bir şöhretile sen riyâset satma bu halka
Fenâ vü fakr içinde kıl özünü mahv u bî-evsâf* (Nazım 288/4)

Yûsuf Hakîkî Baba bu beyitte, tasavvuf yolunda olan kişinin gösterişten uzak olması gerektiğine değinmiş ve sâlikin, kendi özünü fenâfillaha erişme noktasında terbiye etmesini dile getirmiştir.

4.35.İttibâ'

Tabi' olma, arkasından gitme demek olan bu kavram; itaat etme, tebaiyyet ve imtisal etme anlamlarına gelmektedir.

*Yol degül ol ki her kişi kendünden ider ihtirâ'
Sünnet-i Mustafâ'ya kıl dîn eriyisen ittibâ'* (Nazım 267/1)

Yûsuf Hakîkî Baba bu beyitte, Hz. Muhammed (SAV)'in sünnetine uyulması gerektiğini dile getirmiştir. Hz. Muhammed (SAV)'e tabi' olmak, her Müslümana uygun bir tavidir. Din eri olan

kişi, Hz. Muhammed(SAV)'in yolundan ayrılmaz.

4.36.Kılavuz

Yol gösteren, mürşid demektir. Tefsir hocasının önünde oturmadan tefsir, fıkıh hocasının önünde oturmadan fıkıh, nahiv hocasının önünde oturmadan nahiv, tıp hocasının önünde oturmadan tıp, öğrenilemeyeceği gibi, "sürekli Allah huzurunda olma" (ihsân) şuurunun eğitimini verecek bir tasavvuf hocasının önüne oturmadan da tasavvuf öğrenilmez [33].

*Kimse maksûda Hakîkî iremez hergiz bil
Uymayınca ki kılavuzına dervişlerin (Nazım 341/9)*

Yûsuf Hakîkî Baba bu beyitte, dervişlerin kılavuzuna uymayanların gerçeğe ulaşamayacağını dile getirmektedir. Allah'a ulaşma noktasında bir takım hususlara uyararak, istikamet üzere gitmek sâlik için önem arz etmekte, bu sayede fenâfillaha ulaşmaktadır.

5. Sonuç ve Değerlendirme

15. yyda, Aksaray'da Bayramî tarikatının öncüsü konumunda olan Yûsuf Hakîkî Baba'nın dîvânında yer alan ahlâk unsurları çalışmamıza konu edilmiştir. Tasavvufi muhtevalı manzûm ve mensûr başka eserler de kaleme almış olan Yûsuf Hakîkî Baba, tasavvuf edebiyatı ve tarihi bakımından önemli bir şâir ve nâsir olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmamızda, öncelikli olarak söz konusu dîvânda geçen ahlâk ile ilgili kavramlar belirlenmiştir.

Çalışmanın sonucunda ahlâk ile ilgili toplamda 36 tasavvufî ıstılaha ulaşılmış ve her bir ıstılâhın geçtiği beyitler ve bentler fişlenmiştir. Daha sonra berceste şeklinde vasıflandırabileceğimiz beyitler ve bentler seçilerek anlam ekseni çerçevesinde yorumlanmıştır. Çalışmada yer alan ahlâki kavramlar şu şekilde karşımıza çıkmaktadır: 'ışk, ihlâs, cihâd, dirlik, sebât, şükr, sabr, hayâ, tevbe, kanaat, gayret, takva, sıdk, himmet, hizmet, ibâdet, ihsân,sohbet, halvet, nasihat, itâ'at, şecâ'at, muhabbet, ibret, 'ayb, hırs, kibr, nefis, gaflet, nedâmet, 'uch, haram, rehber, riyâset, ittibâ', kılavuz.

Tasavvufun en sağlam ölçüsü, güzel ahlâk olarak karşımıza çıkmaktadır. Tasavvufi düşüncede olağanüstü haller, baş döndüren makamlar, güzel ahlâk ile beraber olmadığı zaman hiçbir şey ifade etmemektedir. Çalışmamızda, bu eksenden hareket edilip tasavvufta ahlâk ile ilgili ıstılâhlar açıklamaları ile birlikte ortaya konulmuştur. Aksaray'da tasavvuf kültürünün oluşmasında önemli bir mutasavvıf-şâir olan Yûsuf Hakîkî Baba ile ilgili yaptığımız bu çalışma ile edebiyat tarihimizi aydınlatacak tahlilî monografi çalışmalarına bir yenisini daha ekleyerek ileride bu anlamda yapılacak çalışmalara malzeme sunulmuştur. Çalışma; tasavvuf kültürünü, ahlâki bağlamda tanıtmada da önem arz etmektedir.

Kaynakça

[1] Çavuşoğlu, Ali.“Yûsuf-ı Hakîkî'nin Tasavvuf Risâlesi”. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (13) 2002: 125-149.

[2] Boz, Erdoğan.“Yûsuf Hakîkî”. İslâm Ansiklopedisi. C. 44. TDV Yay. İstanbul, 2013: 10-11.

- [3] Yavuz, A. Fikri; ÖZEN, İ. Bursalı Mehmed Tâhir, Osmânî Müellifleri. C.1. İstanbul: Meral Yayınevi, 1972: 224.
- [4] Boz, Erdoğan. “Yûsuf Hakîkî”. İslâm Ansiklopedisi. C. 44. TDV Yay İstanbul, 2013:10-11.
- [5] Güzeloğlu, Hanzade. Yûsuf Hakîkî Baba, 2015. <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com> Erişim Tarihi: 31.01.2016
- [6] Aydın, Hâluk. Cevrî Dîvânının Tahlili. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s.28.
- [7] Mengi, Mine. Dîvân Şiiri Yazıları, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000, s.74.
- [8] Cebecioğlu, Ethem. Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü. Ankara, 1997, s.24.
- [9] Cebecioğlu, Ethem. Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü. Ankara, 1997, s.49.
- [10] Cebecioğlu, Ethem. Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü. Ankara, 1997, s.65.
- [11] Cebecioğlu, Ethem. Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü. Ankara, 1997, s.255.
- [12] Cebecioğlu, Ethem. Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü. Ankara, 1997, s.222.
- [13] Cebecioğlu, Ethem. Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü. Ankara, 1997, s.108.
- [14] Cebecioğlu, Ethem. Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü. Ankara, 1997, s.272.
- [15] Cebecioğlu, Ethem. Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü. Ankara, 1997, s.146.
- [16] Cebecioğlu, Ethem. Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü. Ankara, 1997, s.90.
- [17] Cebecioğlu, Ethem. Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü. Ankara, 1997, s.258.
- [18] Cebecioğlu, Ethem. Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü. Ankara, 1997, s.238.
- [19] Cebecioğlu, Ethem. Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü. Ankara, 1997, s.121.
- [20] Cebecioğlu, Ethem. Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü. Ankara, 1997, s.121.
- [21] Cebecioğlu, Ethem. Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü. Ankara, 1997, s.127.
- [22] Cebecioğlu, Ethem. Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü. Ankara, 1997, s.130.
- [23] Cebecioğlu, Ethem. Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü. Ankara, 1997, s.241.
- [24] Cebecioğlu, Ethem. Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü. Ankara, 1997, s.102.
- [25] Çağrııcı, Mustafa. “Şecaat”. İslâm Ansiklopedisi. C. 38. TDV Yay. İstanbul, 2000, s.402.
- [26] Cebecioğlu, Ethem. Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü. Ankara, 1997, s.128.
- [27] Çağrııcı, Mustafa. “Hırs”. İslâm Ansiklopedisi. C. 17. TDV Yay. İstanbul, 2000, s.383.
- [28] Cebecioğlu, Ethem. Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü. Ankara, 1997, s.198.
- [29] Cebecioğlu, Ethem. Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü. Ankara, 1997, s.87.
- [30] Cebecioğlu, Ethem. Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü. Ankara, 1997, s.276.
- [31] Cebecioğlu, Ethem. Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü. Ankara, 1997, s.217.
- [32] Cebecioğlu, Ethem. Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü. Ankara, 1997, s.255.
- [33] Cebecioğlu, Ethem. Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü. Ankara, 1997, s.156.